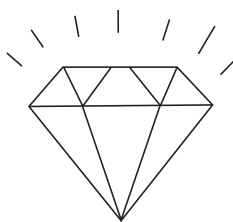

Diamant Open Access

En stor uutnyttet kunnskapsressurs

Før hadde mange bibliotek hyller tunge med tidsskrift og budsjetter tynget av abonnementer på papirtidsskrifter. I dag er disse hyllene flyttet til internett og publikasjoner med merkelappen Diamant Open Access gjort gratis tilgjengelige for alle.

Tekst: JAN ERIK FRANTSVÅG

Jan Erik Frantsovåg er Open Access-rådgiver ved Universitetsbiblioteket, UiT Norges arktiske universitet.

I mange år var det et problem at det var vanskelig å få tilgang til det forskerne publiserte i tidsskrift og bøker. Forskere publiserer ikke nødvendigvis så mye hver, men når forskningssektoren vokste, økte mengden av publikasjoner tilsvarende, og ettersom man måtte kjøpe eksemplarer eller kopier, eller abonnere, ble kostnadene ved å følge med uoverkommelige for de fleste. Med sterkere fokus på publisering økte antallet publikasjoner per forsker, samtidig som det i økende grad ble viktig å publisere artikler for å kunne kvalifisere seg til en forskerstilling. I en verden hvor tidsskrift ble trykket og distribuert via posten, var en modell med betaling for tilgang den eneste mulige.

Internett endret alt

Så, midt på 1990-tallet, dukket World Wide Web opp, altså det vi i dag kaller internett. Dette gjorde det mulig å tenke nytt, også om produksjon og distribusjon av vitenskapelige tidsskrift. Helt elektroniske tidsskrift har ingen kostnader til å fremstille og distribuere eksemplarer, og dette ble utnyttet av både kommersielle og ideelle aktører. Det ble startet opp tidsskrift hvor alle kunne lese innholdet, mens forfatterne måtte bringe penger til bordet for å finansiere utgiverens kostnader. Dette er det vi i dag kjenner som Open Access basert på artikkelbetaling (APC, Article Processing Charges), hvor det ofte er kommersielle aktører som står bak. Denne typen tidsskrift løser problemet med tilgang til forskningspublikasjoner, men skaper et problem med tilgangen til å få publisert sin forskning. Om det største problemet er tilgangen til å lese eller tilgangen til å publisere, varierer sterkt mellom personer, institusjoner og land.

Samtidig ble det startet opp en del tidsskrift hvor hverken forfattere eller lesere trengte å legge penger på bordet. De kostnader som måtte påløpe, ble dekket av en tredjepart. Ofte var det minimalt med penger i omsetning. Gratis arbeid fra redaktørens side og gratis disponering av noe infrastruktur – gjerne holdt av en utdannings- eller forskningsinstitusjon – dekket behovene. Slike tidsskrift er det vi kaller *Diamond Open Access* (heretter Diamant). Edelstenen i navnet skal trolig lede tankene i retning av upåvirkelig renhet og stor verdi, slik vi kjenner det fra begreper som «gullstandard».

Per i dag inneholder Directory of Open Access Journals (DOAJ), den autoritative databasen over OA-tidsskrift, over 19 000 tidsskrift. Av disse er drøyt 67 % Diamant. Riktignok vet vi også at det kreves artikkelbetaling for tett på 70 % av artiklene som publiseres i OA-tidsskrift. Betalingstidsskriftene er med andre ord gjennomgående større enn Diamant-tidsskriftene målt i antall artikler. Likevel publiseres en stor del i Diamant-tidsskrift, ikke minst innen humaniora og samfunnsfag.

Norsk spleiselag gir tilgang

Det ligger an til at mengden artikler som publiseres i Diamant-tidsskrift, vil stige. I Norge har man for flere år siden skapt støtteordningen

NÅHST (Norske åpne tidsskrift innenfor humaniora og samfunnsvitenskap), et spleiselag mellom Kunnskapsdepartementet, Norges forskningsråd og UH-institusjonene som frikjøper et antall abonnementstidsskrift og gjør dem om til Diamant-tidsskrift. Premisset er at tidsskriftene er innenfor humaniora og samfunnsfag, og at de publiseres på norsk (med innslag av andre nordiske språk). Mange av de tidsskriftene som er gjort til Diamant gjennom NÅHST, er de store, tradisjonelle tidsskriftene som f.eks. Historisk tidsskrift. (Fullstendig liste 2021–23.)

Videre ser vi at EU har fattet interesse for denne måten å publisere på. Bl.a. har de gitt midler til et prosjekt, DIAMAS, som skal studere institusjonell publisering, med vekt på Diamant. De har flere prosjekt og utlysninger på gang som er innrettet mot å styrke institusjonsbasert publisering og Diamant.

Kvalitetssikret kunnskap til alle

Konsekvensen av dette er at stadig mer kvalitetssikret vitenskapelig innhold blir tilgjengelig, ikke bare for forskere og studenter, men for den store allmennheten. Spesielt gjelder dette fag hvor innholdet i forskningspublikasjoner kan være tilgjengelig for mange uten at spesialkunnskaper kreves for å kunne ha utbytte av innholdet. Samtidig er allmennheten i dag godt utdannet, og det vil finnes mange som kan ha utbytte av innhold som stiller større krav til leserens kompetanse.

Et tidsskrift som er inkludert i Directory of Open Access Journals, er vitenskapelig og har rutiner for kvalitetssikring. Det skulle derfor ikke være noen grunn til ikke å inkludere innholdet i slike tidsskrift i det innhold norske biblioteker, ikke bare fagbiblioteker, gjør tilgjengelig for sine brukere.

Som bibliotekbruker med snart 60 års ansiennitet husker jeg hyller med tunge tidsskrift på biblioteket. Disse hyllene er nå flyttet til internett, og biblioteket trenger ikke lenger betale abonnement eller holde orden på eksemplarer. Det er ingen grunn til ikke å markedsføre disse tidsskriftene og sørge for at de er lett tilgjengelige for brukerne. Det fortjener både brukerne og tidsskriftene. ●